

Малюга В. М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор НДЦ ГП Збройних Сил України (м. Київ)

Шевченко М. М., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри національної безпеки Національної академії державного управління при Президенті України (м. Київ)

Скибун І. А., науковий співробітник НДЦ ГП Збройних Сил України (м. Київ)

КОМПЛЕКСНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглядається комплексний механізм реалізації державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки та обґрунтовано рекомендації щодо розробки паспорту загроз військово-соціальній безпеці.

Ключові слова: “національна безпека”, “воєнна безпека держави”, “військово-соціальна безпека”, “Збройні Сили України”, “державне управління військово-соціальною безпекою”, “паспорт загроз військово-соціальній безпеці”.

В статье рассматривается комплексный механизм реализации государственного регулирования в системе обеспечения военно-социальной безопасности и обоснованы рекомендации по разработке паспорта угроз военно-социальной безопасности.

Ключевые слова: "национальная безопасность", "военная безопасность государства", "военно-социальная безопасность", "Вооруженные Силы Украины", "государственное управление военно-социальной безопасностью", "паспорт угроз военно-социальной безопасности".

The article deals with a complex mechanism of state regulation in the system of military and social security and the recommendations for the development of Passport threats of military social security.

Key words: "national security", "military security of the state", "military and social security", "Armed Forces of Ukraine", "military governance and social security", "Passport threats of military social security."

Загальною проблемою в сфері забезпечення воєнної безпеки держави сьогодні виступає адекватне реагування її воєнно-політичного керівництва на появу нових викликів та загроз у військовій сфері суспільства. Водночас, успішне розв’язання цієї проблеми в сучасних умовах уявляється неможливим у межах традиційних підходів як до прогнозування загроз у цілому, так і до забезпечення належного рівня воєнної безпеки держави, зокрема. Добре відомо, що в процесі подальшої воєнної глобалізації і домінуванні інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації істотно й невинно ускладнюватиметься зміст і характер війн, здійснюватиметься подальша трансформація воєнно-політичної свідомості. Цілком природно, ця обставина викликатиме помітні зміни у підходах щодо забезпечення обороноздатності держави.

Ця обставина й визначає зв’язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження проблем забезпечення військово-соціальної безпеки як складової воєнної безпеки України. Ці завдання уявляються надзвичайно відповідальними. Адже затримка у зміні традиційних підходів до забезпечення військово-соціальної безпеки гальмує реформування Збройних

Сил України і насамкінець може призвести до консервації нашого відставання у військовій сфері від провідних країн світу. Такий стан справ буде негативно впливати на ефективність всієї системи забезпечення воєнної безпеки і відповідно буде ускладнювати успішну реалізацію стратегії національної безпеки України.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій [1-13] можна дійти висновку, що проблеми забезпечення військово-соціальної безпеки поступово привертають увагу фахівців із державного та військового управління, економістів та політологів.

У той же час залишаються недостатньо вивченими проблеми, що спричинені фундаментальними протиріччями: між необхідністю здійснення професіоналізації армії та знаннями реальних шляхів та умов оптимізації цього процесу; між існуючою системою умов та факторів забезпечення військово-соціальної безпеки та необхідними умовами і факторами, що забезпечують престижність військової служби; між потребою професіоналізації армії, її динамікою та рівнем розвитку професійної структури суспільства.

Тому актуальність дослідження визначається важливістю пошуку шляхів

оптимізації системи державного управління військово-соціальною безпекою, що сприятиме розв'язанню проблем соціального та гуманітарного розвитку ЗС України. Актуальність теми дослідження зумовлена також ще й тим, що військові фахівці, які безпосередньо залучені до процесу формування соціальної та гуманітарної політики в ЗС України, мають недостатню методологічну та прогностичну культуру. Наслідком цього є низький науковий рівень планування та управлінської діяльності в питаннях забезпечення військово-соціальної безпеки. Саме тому метою статті є розгляд механізмів державного управління військово-соціальною безпекою та обґрунтування рекомендацій щодо розробки паспорту загроз військово-соціальної безпеки.

Є сенс зауважити, що соціальна безпека – це стан життєдіяльності людини в суспільстві, що характеризується стійкістю щодо впливу тих факторів, які створюють загрозу падіння рівня і якості її життя [5, с.137]. Відповідно, соціальна безпека військовослужбовця передбачає не лише недопущення умов, які б призвели до зниження рівня та якості його життя, але й реальну наявність соціальних перспектив для даної соціальної страти.

Загострення соціальних проблем в суспільстві і в збройних силах негативно позначається на стані військової дисципліни і правопорядку серед військовослужбовців. Відповідно, можна виокремити наступні негативні чинники, що впливають на правову поведінку військовослужбовців і забезпечення воєнної безпеки держави: скорочення укомплектованості військових частин, різке зниження загальноосвітнього рівня призовного контингенту, падіння престижу військової служби, погіршення матеріально-побутових умов військовослужбовців, втрата значної частини стимулів до військової служби, недостатньо чітке нормативно-правове регулювання порядку несення служби, взаємовідносин у військовому колективі, прав і відповідальності військовослужбовців.

З врахуванням зазначеного можна виокремити одну з основних складових воєнної безпеки – військово-соціальну безпеку. Під військово-соціальною безпекою розуміється стан захищеності

професійних, духовних, морально-психологічних, інтелектуальних та інших цінностей і якостей особистості та суспільних груп, які входять до воєнної організації держави, здатний протистояти загрозам у військовій сфері під впливом людського чинника [11, с. 116].

Похідними військово-соціальної безпеки є: військово-професійна безпека, духовна безпека, психологічна безпека, безпека військової служби, екологічна та інші види безпеки, пов'язані з військовою діяльністю держави і людським чинником.

За західними стандартами соціальна страта військовослужбовців відповідає середньому класу суспільства, що має надійну військово-соціальну безпеку. Проте в умовах економічної кризи, скорочення ЗС України військовослужбовці відповідають нижчому класу українського суспільства. Значна частина військовослужбовців сильно збідніла, її життя стало спрощеним і примітивним. Представники даної соціальної страти відчували нестійкість основ свого життя, хоча ще вчора вони здавалися непохитними. Посилився стан тривоги, безнадійності і байдужості. Багато хто опинився на узбіччі життя, виявився нездатним власними зусиллями забезпечити собі та своїм рідним необхідний достаток. Для цієї соціальної групи проблема соціального захисту набуває першочергової ваги [5].

В умовах системної кризи суспільства України основними напрямками соціального захисту військовослужбовця має стати:

державна соціальна допомога, яка передбачає виплату грошової та натуральної допомоги (продовольчі пайки, безкоштовне медичне лікування та ін.);

система пенсійного забезпечення; індексація грошових доходів військовослужбовців залежно від підвищення індексу споживчих цін.

Синтетичним показником, який відображає рівень військово-соціальної безпеки є якість життя військовослужбовців.

Якість життя характеризує суспільні умови, в яких живе військовослужбовець, а саме: рівень споживання матеріальних та духовних благ і послуг, розвинутість сфери освіти, культури, медичного обслуговування, рівень оподаткування фізичних осіб тощо.

Прагнення поліпшити якість свого життя – найважливіша риса людської природи. Кожна людина хоче жити значно краще: комфортніше і цікавіше.

Основою підтримання належної якості життя для всього населення є державна гарантія прожиткового мінімуму (мінімуму засобів до існування). Суспільство, яке називає себе демократичним і досягло певного рівня добробуту, не може не гарантувати своїм членам мінімально необхідні якості життя. Певний гарантований мінімальний рівень життя повинен справді стати невід'ємним правом кожної людини. Цей мінімум сприяє фізичному і соціо-культурному розвитку особистості незалежно від рівня її доходів.

Військово-соціальна безпека передбачає гарантування державою належного рівня та якості життя й реальну наявність соціальних перспектив. Проте аналіз результатів моніторингів соціально-економічного становища військовослужбовців Збройних Сил України, які проводилися науковцями Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України на протязі 2005-2011 рр., дозволяє констатувати, що в ситуації системної кризи українського суспільства мають місце реальні загрози військово-соціальній безпеці. Довготривале форматування суспільної свідомості військовослужбовців шляхом нагнітання страху перед соціальними перспективами подальшого проходження військової служби на фоні постійного зростання рівня загроз військово-соціальній безпеці спричинило втрату кредиту довіри серед військовослужбовців до соціальних гарантій задекларованих державою. Це унеможливило формування привабливого іміджу військової служби, знижує ефективність функціонування системи соціального управління і, насамкінець, вирішення кадрового забезпечення військової служби. Адже відомо, що кадрова політика, здійснювана в даний момент, впливає на майбутнє організації; для того щоб виправити допущені помилки, потрібно від 10 до 20 років [4, с.41].

Можливим шляхом вирішення проблем військово-соціальної безпеки є встановлення у законодавчому порядку прожиткового мінімуму для військовослужбовця, що є особливо необхідним при відсутності конкурентних

повноцінних ринкових відносин. Величина прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати періодично має підвищуватися. Тим самим з одного боку, забезпечуються соціальні гарантії військовослужбовців за контрактом, захищається мінімум їх доходів, з другого – встановлюються мінімальні вимоги до рівня ефективності економічних вимірів професійної діяльності. Рівень прожиткового мінімуму є компромісом між соціальними потребами і економічними можливостями суспільства. Ці дві групи протилежних критеріїв є основними для встановлення рівня прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум і мінімальні споживчі бюджети повинні співвідноситися з об'єктивними потребами військовослужбовців за контрактом у засобах існування. При цьому мінімальні споживчі бюджети повинні бути диференційованими в кваліфікаційно-професійному відношенні.

Зазначимо, що під мінімальним споживчим бюджетом варто розуміти сімейний бюджет військовослужбовця, що включає набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, достатній для задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб військовослужбовців за контрактом та членів їх сімей.

Визначення і гарантування бюджету прожиткового мінімуму має сприяти якості життя, перш за все, найменш соціально захищених страт військовослужбовців. Вартісна величина мінімального споживчого бюджету має періодично переглядатися з урахуванням індексу цін на споживчі товари та послуги.

Отже, в умовах переходу до ринкових відносин важливе значення в забезпеченні якості життя військовослужбовця має система соціального страхування. Розподіл повноважень держави між соціальною допомогою та соціальним страхуванням має поступово змінюватися на користь другого. Соціальна допомога буде використовуватися лише в тих випадках, коли важко або неможливо застосувати соціальне страхування. Саме таким чином за допомогою державних механізмів досить гнучко забезпечуватиметься військово-соціальна безпека, оскільки безпека є

діяльність, спрямована на протидію завданню неприйнятної збитку і перекриттю шляху для виживання і розвитку. При цьому держава виконує «загальні справи», діє як арбітр, але водночас вона представляє інтереси тих соціальних верств, які мають найбільші можливості тиску на державну владу, економічно і політично домінуючі сили.

Є сенс зауважити, що змістовна частина системи державного регулювання значною мірою пов'язана з цілепокладанням, що дозволяє виділити низку системоутворюючих моментів. По-перше, чималу роль відіграють суспільні джерела виникнення і фіксації цілей державного регулювання. По-друге, цілепокладання має яскраво виражену суб'єктивну сторону. По-третє, важлива ієрархія цілей державного регулювання безпеки в суспільстві. По-четверте, при організації державного регулювання соціальні відносини в осмисленні потребують побудови «стержня» цілей:

ціль – 1 для організаційної системи «держава» – підвищити якість життя населення країни до світових стандартів;

ціль – 2 для суб'єкта управління (влади) – створення умов для максимального розкриття духовних і фізичних здібностей населення країни для досягнення цілей держави;

ціль – 3 для об'єкта управління (індивіда і суспільства) – гармонізувати розвиток особистості, який би поєднував права і обов'язки людини і громадянина.

Основними функціями, що характеризують державне регулювання як соціальну систему і сприяють підвищенню ефективності безпеки в суспільстві є:

функція соціального прогнозування безпеки в суспільстві;

функція формулювання пріоритетів розвитку безпеки в суспільстві;

функція синхронізації зусиль вищої влади і держави в їх комплексній дії на безпеку в соціумі;

функція сприяння загальносоціальним перетворенням, що забезпечують стабільний рівень безпеки в суспільстві;

функція підтримки демократичних перетворень у сфері безпеки;

функція інтеграції і координації міжнародної співпраці у сфері безпеки у вирішенні глобальних проблем сучасності.

Аналіз наукової літератури з проблем державного управління національною безпекою [2; 6; 7] дозволяє зробити висновок, що підґрунтям для створення комплексного механізму державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки є визначені концептуальні та організаційно-правові основи національної безпеки.

Комплексний механізм державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки включає в себе: механізм правового регулювання, механізм організаційного регулювання складовими якого є структурний, організаційно-адміністративний, інформаційний механізми, а також механізми розвитку – механізм гнучкої перебудови системи цілей (виокремлення пріоритетів) та механізм взаємодії та взаємопроникнення суб'єктів забезпечення національної безпеки [13].

Комплексний механізм реалізації державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки передбачає здійснення управлінського впливу в декілька етапів.

1 етап. Формування системи державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки. Систему державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки можна визначити як сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів державного управління, яка складається з двох підсистем – управляючої та керованої.

2 етап. Моніторинг загроз військово-соціальній безпеці та спостереження. Для здійснення державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки вагоме значення має розробка та впровадження паспорту загроз за допомогою якого має формуватися об'єктивна, повна, комплексна інформація про соціально-економічну та духовну ситуації в збройних силах та про ступінь реалізації пріоритетних національних інтересів у сфері військово-соціальної безпеки, визначених на законодавчому рівні. Це передбачає здійснення аналізу соціально-економічної ситуації в збройних силах, виявлення тенденцій її розвитку та прогнозування наслідків дії загрози для реалізації життєво важливих національних інтересів, оцінки рівня загроз військово-

соціальній безпеці. Результатом комплексного аналізу є систематизоване уявлення про ступінь небезпечності загроз військово-соціальній безпеці та бачення причин і наслідків їхнього виникнення та розвитку.

3 етап. Формулювання пріоритетів розвитку військово-соціальної безпеки.

4 етап. Синхронізації зусиль вищої влади і держави в їх комплексній дії на військово-соціальну безпеку.

5 етап. Сприяння загальносоціальним перетворенням, що забезпечують стабільний рівень військово-соціальної безпеки.

6 етап. Підтримка з боку держави демократичних перетворень у сфері воєнної безпеки.

7 етап. Контроль. Заключним та обов'язковим етапом державного регулювання в системі забезпечення військово-соціальної безпеки є контроль, який має забезпечувати порівняння фактичного стану військово-соціальної безпеки із бажаним, своєчасне виявлення відхилень та їх причин; встановлення недоліків, помилок управлінської діяльності; спостереження за змінами соціально-економічної ситуації в збройних силах. Одночасно контроль повинен набувати форми зворотного зв'язку, на засадах якого можливо здійснювати координацію державного регулювання соціальних процесів та управління військово-соціальною безпекою.

Зауважимо, що паспорт (матриця) загрози – це документ, який передбачає ідентифікацію (оцінку) подій, явищ, процесів, інших чинників, що створюють небезпеку реалізації життєво важливим національним інтересам України, характеристики їх можливого розвитку (масштаб, тенденції розвитку, можливі наслідки для національної безпеки), а також визначення основних організаційно-правових та інших механізмів щодо діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки з реагування на загрози (моніторинг, запобігання, превентивні дії, локалізація тощо) [12].

Структура паспорта загроз військово-соціальній безпеці матиме такий вигляд:

I. Загальна характеристика загрози військово-соціальній безпеці.

1.1. Структура загрози: вказуються складові загрози, які утворюють своєрідне

«дерево загрози». Аналізу мають підлягати можливі явища, події, процеси та інші чинники, що створюють небезпеку військово-соціальній безпеці.

1.2. Об'єкти загрози: об'єкти загрози визначаються відповідно їх спрямованості проти реалізації життєво важливих національних інтересів у військово-соціальній сфері. Тобто об'єктом загрози є той чи інший життєво важливий національний інтерес або сукупність (група) національних інтересів.

1.3. Джерела загроз військово-соціальній безпеці: джерелами загроз визначаються явища, процеси, події та інші чинники, а також суб'єкти які створюють небезпеку реалізації національних інтересів України у військово-соціальній сфері.

II. Характеристика можливого розвитку загрози військово-соціальній безпеці.

2.1. Вказуються тривалість (коротко-, середньо-, довгостроковість) загрози та просторовий розмах зовнішніх та внутрішніх чинників, що в змозі перешкоджати реалізації національних інтересів та їх наслідків, імовірність виникнення загрози, імовірність загрози у мирний час та особливий період, комбінації варіантів застосування даної загрози спільно з іншими загрозами та ймовірність цих варіантів.

2.2. Тенденції розвитку загрози: Надається коротка довідка про систему показників (індикаторів) вимірювання загрози, систему порогових значень для загрози, перелік методів, за якими здійснюється оцінка рівня загрози, список експертів, що брали участь в оцінці стану і тенденцій розвитку загроз, джерела інформації про загрозу; вказується оцінка рівня загрози та динаміка розвитку загрози.

2.3. Можливі наслідки загрози: вказується короткий прогноз наслідків для реалізації життєво важливих національних інтересів дії загрози.

III. Діяльність суб'єктів забезпечення військово-соціальної безпеки по реагуванню на загрози.

3.1. Суб'єкти забезпечення військово-соціальної безпеки: мають бути стисло описані, виходячи із норм чинного законодавства основні функції, завдання, повноваження, сфери відповідальності, особливості діяльності суб'єктів забезпечення військово-соціальної безпеки, підпорядкованих їм сил і засобів щодо

виявлення, запобігання, прогнозування, нейтралізації (пониження рівні) загрози (її складових).

3.2. Ресурсне забезпечення: вказуються особливості організації ресурсного забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, інформаційного тощо) діяльності суб'єктів забезпечення військово-соціальної безпеки по реагуванню на загрози, сили і засоби що додатково можуть залучатися, їх розподіл та порядок використання.

3.3. Способи і методи реагування на загрози: визначається алгоритм дій суб'єктів забезпечення військово-соціальної безпеки, підпорядкованих їм сил і засобів, а також тих, які можуть залучатися додатково щодо реагування на загрози, їх розподіл, порядок, способи і методи використання.

Висновок: Необхідність поточного спостереження, контролю, оцінювання та

аналізу тенденцій соціального та гуманітарного розвитку збройних сил в контексті забезпечення національної безпеки обумовлює потребу розробки паспорту загроз військово-соціальної безпеці, створення та запровадження постійного моніторингу загроз військово-соціальної безпеці та результатів процесу державного регулювання воєнно-соціальних процесів. Це сприятиме формування більш обґрунтованих управлінських рішень та підвищенню ефективності державного регулювання військово-соціальних процесів та управління воєнною безпекою загалом.

Дослідження питань вдосконалення механізмів державного управління військово-соціальною безпекою є окремою складною темою, що потребує ретельного вивчення, яке автори і ставлять за мету під час подальшої роботи у цій сфері.

Література

1. Безпека сталого розвитку України: побудова в умовах глобальних викликів [текст]: монографія / [В.О. Ананьїн, В.В. Горлинський, О.О. Пучков та ін.] за заг. ред. В.О. Ананьїна. – К.: ІСЗІ НТУУ «КПІ», 2009. – 271 с.
2. Богданович В.Ю. Теоретические основы анализа проблем национальной безопасности государства в военной сфере [текст]: монографія / В.Ю. Богданович. – К.: Основа, 2006. – 296 с.
3. Економічна безпека України в умовах глобальних викликів [текст]: монографія / [А.А. Мазаракі, О.П. Корольчук, Т.М. Мельник та ін.] за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2010. – 718 с.
4. Печенюк І.С. Система соціального управління у військовій сфері: сутність та зміст / І.С. Печенюк // Збірник наукових праць гуманітарного факультету Національної академії оборони України. – 2006. – № 5(42). – С. 38-44.
5. Проблеми комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями служби за контрактом: соціальний аспект аналізу [текст]: монографія / [Т.Д. Глушкова, І.С. Печенюк, В.П. Фатенко та ін.] за заг. ред. М.М. Шевченка. – К.: Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2007. – 172 с.
6. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України [текст]: монографія / А.І. Семенченко. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 428 с.
7. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика [текст]: монографія / Г.П. Ситник. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
8. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки: навч. посіб.: у 3 ч. / Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, Д.Я. Кучма. Ч.1: Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. – К.: НАДУ, 2009. – 248 с.
9. Смоляннюк В. Військова могутність України: Теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років [текст]: монографія / В. Смоляннюк. – Київ; Ірпінь: ВТОР “Перун”, 2000. – 448 с.
10. Соціальна безпека: теорія та українська практика [текст]: монографія / [І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.] за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
11. Фомин С.А. Обеспечение национальной безопасности: курс лекций / С.А. Фомин. – М.: Флинта: МПСИ, 2007. – 224 с.
12. Сытник Г.П. Паспорт угроз национальной безопасности / Г.П. Сытник // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смоляннюк и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – С. 270-272.
13. Абрамов В.И. Механизм государственного регулирования / В.И. Абрамов // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смоляннюк и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – С. 202-204.